

Paars voor sociaal- democraten

RICK VAN DER PLOEG
EN MARJET VAN ZUYLEN

Leden van de Tweede Kamer voor de PvdA

Recente publikaties in de vaderlandse pers relativeren het vernieuwende gehalte van het paarse kabinet. Nu de wittebroodsweken voorbij zijn, wordt de nieuwbakken combinatie eens 'goed onder de loep genomen. De aanvoerder van het stel blijkt toch niet meer dan de visieloze boekhouder die hij de afgelopen vier jaar, op het succesvolle intermezzo van de verkiezingscampagne na, al was. Zijn elftal is niet meer dan een clubje gezellig keutelende, succesvolle *babyboomers*. En de inhoudelijke vernieuwing beperkt zich tot grachtengordelyppen-belangen als de liberalisering van de winkelopeningstijden. Tegelijkertijd maakt een groot gedeelte van de traditionele achterban van de PvdA zich zorgen om de inkomenspolitieke consequenties van een beleid gericht op verdergaande liberalisering en deregulering. Hetzelfde geldt voor de terugtrekkende overheid en het beroep op burgers steeds meer eigen verantwoordelijk te nemen in volksgezondheid, onderwijs en huisvesting. Er is een hoop uit te leggen.

Met name voor het sociaal-democratische smaldeel van het kabinet en de Tweede-Kamerfractie van de PvdA lijkt er op dit vlak weinig lol te beleven. De meer traditionele sociaal-democraten dreigen voortdurend hijgend achter de pragmatisch-liberale feiten aan te lopen en lijken keer op keer piepend en remmend door de bocht te moeten gaan. De sociaal-democratie moet oppassen in deze paarse combinatie niet het initiatief te verliezen. De uitdaging voor sociaal-democraten is om weer een offensieve lijn te vinden die enerzijds past bij hun geschiedenis en anderzijds een brug slaat naar de moderne tijd. Hoewel wij ons bewust zijn van de risico's van dit paarse kabinet, stellen we ons in dit essay ten doel de meerwaarde van het paarse beleid te benadrukken.

Markt en overheid

Privatisering is vaak een goed idee, omdat bedrijven in de marktsector meer dan ambtenaren gedwongen worden efficiënt te werken. Het is echter niet altijd de oplossing. Wanneer privatisering niet gepaard gaat met een fors mededingingsbeleid is het contra-productief. Dit geldt met name wanneer wettelijke taken worden geprivatiseerd, want dan worden monopolistische gedachten in het leven geroepen. De Rekenkamer heeft al eerder gewezen op de hogere kosten die ontstonden bij de privatiseringen van het loodswezen en de luchtverkeersleiding. Mededinging kan in de collectieve sector ook tot stand komen door zogenaamde meetlat-budgettering toe te passen. Scholen, ziekenhuizen en politiekantoren mogen een gedeelte van hun kostenbesparingen houden, terwijl instellingen die hun kosten niet weten te verlagen worden afgestraft met een korting op het budget. Op deze manier kan de overheid, ondanks een beperkt inzicht in de kostenstructuur, de doelmatigheid van de collectieve sector verbeteren.

Een belangrijke vraag is waar de schutting tussen particuliere en collectieve verantwoordelijkheid moet worden gezet. Het antwoord op deze vraag hangt af van de situatie. Wanneer en waarom de faalt markt? In het openbaar vervoer, het onderwijs en de gezondheidszorg zal de overheid keuzen moeten maken. Het pleidooi van de commissie-Brocx voor meer aanbestedingen in het openbaar vervoer en de commissie-Wijffels voor privatisering van de NS horen concurrentie en doelmatigheid te bevorderen, maar kunnen slecht uitpakken voor de laagste inkomens. Bovendien kan het opheffen van onrendabele lijnen het voorzieningenniveau in bepaalde regio's aantasten.

Het vergroten van de autonomie van de onderwijsinstellingen tegenover het verkleinen van de

macht van het ministerie en de koepels zal de kwaliteit van het onderwijs ten goede komen. Door differentiatie in aanbod, studieduur, selectie-eisen, hoogte van het collegegeld en eventueel ook studiefinanciering krijgen de instellingen zelf de instrumenten in handen de kwaliteit en kwantiteit van het studentenaanbod te beïnvloeden. Aangezien de drempels die de toegankelijkheid verkleinen vooral bij de overgang van de basisschool naar de middelbare school liggen, zijn er geen zakelijke argumenten die het toepassen van het profijtbeginsel in het hoger onderwijs tegenhouden. Bovendien blijken de hoogte van collegegeld en studiefinanciering evenmin de toegankelijkheid ernstig te verminderen. Ook hier kan dus het individu, de student, een grotere verantwoordelijkheid worden gegeven bij het nemen van investeringsbeslissingen en kunnen instellingen meer ruimte krijgen hun eigen beleid te bepalen. Het losmaken van de universiteiten en hogescholen uit de verstikkende regelgeving uit Zoetermeer geeft deze instellingen immers zelf de kans orde op zaken te stellen en in te spelen op de veranderende onderwijsbehoeften van de samenleving. Dit zal gestimuleerd worden door (internationale) concurrentie tussen instellingen, die positief kan uitpakken voor de kwaliteit van het geboden onderwijs. De politieke vraag blijft dan hoe studies die zichzelf niet kunnen bedruipen in de markt toch blijvend gestimuleerd kunnen worden.

In de gezondheidszorg is er een tendens het basispakket te versmallen volgens de *trechter van Dunning*. Door alleen de echt noodzakelijke, werkzame en doelmatige zorg in het basispakket te houden, kan vastgehouden worden aan inkomensafhankelijke financiering van het basispakket en tegelijkertijd meer concurrentie tussen verzekeraars voor het aanvullende gedeelte tot stand worden gebracht. Het is dan wel essentieel dat de versoering van het basispakket daadwerkelijk tot lagere premies voor de burger leidt.

In dit tijdperk van liberalisering moeten nieuwe instrumenten van sociaal-democratische politiek worden bedacht. De overheid zal in plaats van alles collectief te willen regelen moeten durven kiezen welke onrendabele lijnen, opleidingen en zorgtaken collectief gefinancierd dan wel gesubsidieerd moeten worden. Omdat de overheid zeker wil zijn dat ze betaalt voor iets waar burgers inderdaad behoefte aan hebben, zal zij in plaats van de producenten steeds meer de consumenten willen subsidiëren.

In dit kader is het systeem van 'vouchers' of knipkaarten een belangrijk instrument dat de overheid gericht kan inzetten voor bepaalde groepen. Ouderen op het platteland met lage inkomens kunnen zo bijvoorbeeld tegen een lager tarief van het geprivatiseerde openbaar vervoer op onrendabele lijnen gebruikmaken. Ook in het hoger onderwijs kunnen 'vouchers' of leerrechten worden ingezet. In plaats van universiteiten en hogescholen direct te subsidiëren, geeft de overheid studenten leerrechten. Hiermee zullen studenten mondiger consumenten worden, die bijvoorbeeld slechte opleidingen af zullen straffen door naar goede opleidingen over te stappen. Bovendien wordt permanente educatie bevorderd. In de gezondheidszorg kunnen gehandicapten en chronisch zieken door middel van 'vouchers' meer kansen krijgen om zelf hun thuiszorg en hulpmiddelen aan te schaffen.

Een belangrijk probleem met deregulering zijn de zogenaamde kruissubsidies. In bijvoorbeeld het openbaar vervoer compenseren de winsten op rendabele lijnen de verliezen op onrendabele lijnen. Notarissen maken torenhoge winsten op de overdracht van onroerend goed, maar rekenen relatief lage prijzen voor testamenten en samenlevingscontracten. Deregulering gaat gepaard met het afschaffen van deze kruissubsidies en kan daardoor ten koste gaan van de lage inkomens. Daarom moet deregulering altijd gepaard gaan met een zoektocht naar nieuwe instrumenten van sociaal-democratische politiek zoals 'vouchers'.

Bevordering van ondernemerschap

Met het accent op deregulering van het economische verkeer geeft het kabinet voorrang aan de belangen van degenen die aan de kant staan. Niet het gevestigde bedrijfsleven of mensen die een baan in vast dienstverband hebben worden beschermd en bevoordeeld, maar nieuwe en jonge ondernemers krijgen kansen hun intree op de markt te maken en de bedoeling is dat er nieuwe perspectieven worden geboden aan langdurig werklozen en arbeidsongeschikten. Het midden- en kleinbedrijf is de motor van de banengroei en verdient daarom bijzondere aandacht. De zogenaamde Melkert-banen zijn bedoeld om 40.000 langdurig werklozen bij de overheid werk te verschaffen in bijvoorbeeld de zorg, ouderenhulp, veiligheid en kinderopvang, maar daarnaast moet alles op alles worden gezet om meer langdurig werklozen in de marktsector aan de slag te krijgen. Het kabinet en in het bijzonder

PvdA-staatssecretaris Vermeend, doet dit door fiscale maatregelen ter bevordering van het ondernemerschap en door meer kansen te scheppen voor nieuwe ondernemers.

De fiscale maatregelen betreffen het half miljard dat door het kabinet opzij is gezet voor lagere lasten van het midden- en kleinbedrijf. Een belangrijk initiatief zal de *Tante Agaath*-regeling zijn. Particulieren die geld steken in startende ondernemingen kunnen dit geld in mindering brengen op de inkomstenbelasting als de starter failliet gaat. Dit initiatief stimuleert kredietverschaffing aan starters door risico's te beperken en meer in het algemeen bevordert het *volkskapitalisme*. Andere maatregelen zijn verruiming van de investeringsaftrek en de vrije afschrijvingstermijn voor bedrijfskapitaal. In navolging van de populaire en effectieve Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk, die zal worden uitgebreid, kunnen bovendien kleine zelfstandigen die geen werknemers hebben, maar wel aan onderzoek doen een verhoging van de zelfstandigenaftrek krijgen. Misschien is het gewenst om ook een fiscale maatregel te bedenken die het overdragen van het bedrijf van ouder op kind goedkoper moet maken. In tegenstelling tot genoemde plannen zullen middelgrote en kleine ondernemingen schade ondervinden van de voorgestelde ruim twee miljard energieheffing op kleinverbruikers. Het is daarom belangrijk dat het midden- en kleinbedrijf wordt gecompenseerd door bijvoorbeeld een verlaging van het tariefopstapje in de vennootschapsbelasting. Interessant is het dat de PvdA de leiding neemt in het debat over fiscale maatregelen ter bevordering van het ondernemerschap.

Niet alleen via stimulering van ondernemerschap, maar ook via deregulering worden mogelijkheden gecreëerd voor mensen die aan de kant staan. Bijvoorbeeld via de verruiming van openingstijden van winkels. Voorstanders wijzen op de extra werkgelegenheid die ruimere openingstijden kunnen opleveren. Winkeliers kunnen immers hun kosten rond piektijden makkelijker spreiden. Bovendien kan beter worden ingespeeld op de behoeften van een geëmancipeerde samenleving. Tegenstanders zijn bang voor slechtere arbeidsomstandigheden voor kleine winkeliers en vrezende aantasting van toeslagenregelingen in het grootwinkelbedrijf. Hier valt tegen in te brengen dat werknemers korter kunnen werken in ruil voor een meer flexibele inzet. Onze stelling is dat verruiming van openingstijden kansen biedt aan nieuwe, vaak jonge

en allochtone ondernemers en werknemers en dus bij kan dragen aan de creatie van banen in de marktsector. Het is daarom dat de verruiming van de openingstijden van winkels de lakmoesproef voor het paarse kabinet is genoemd.

Dezelfde doelstelling hebben het afschaffen van vestigingseisen voor ondernemers en het tegengaan van economische kartels. Onnodige (opleidings)eisen maken het voor startende ondernemers moeilijker de markt te betreden. Algemene criteria als ondernemingsvaardigheden en beperkte zelfregulering bieden meer mogelijkheden aan starters. Het kritische consumentengedrag zal er vervolgens zorg voor dragen dat bedrijven die kwalitatief slechte producten of dienstverlening aanbieden, geen lang leven zullen leiden. De strijd van het ministerie van Economische Zaken tegen prijsafspraken, gesjoemel met aanbestedingen en het onderling door bedrijven verdelen van de markt, is ook een gevecht tegen de gevestigde belangen. Kartels en monopolieposities van bijvoorbeeld taxibedrijven, notarissen, advocaten, makelaars en de farmaceutische sector belemmeren de ontplooiing van nieuwe marktpartijen en zijn niet in het belang van de individuele consumenten. Die profiteren juist van prijsconcurrentie en het flexibel inspelen door starters op nieuwe behoeften ten gevolge van veranderende maatschappelijke ontwikkelingen. Overigens valt op dat uitgerekend de VVD de monopoliepositie van bijvoorbeeld notarissen beschermt.

Op deze manieren wordt door het stimuleren van creatief en innovatief ondernemerschap voldaan aan een sociaal-democratische doelstelling: nieuw werk in de marktsector.

Technologische ontwikkelingen en cultuur

Het liberaliseren van de telecommunicatiemarkt heeft de expliciete doelstelling de prijzen te verlagen, de kwaliteit te verhogen en sneller de technische mogelijkheden om te kunnen zetten in nieuwe diensten. De liberalisering van de informatiemarkt via het vrijgeven van kabel- en telecommunicatiediensten- en infrastructuur heeft ook gevolgen voor de mediapolitiek en het kunstbeleid. Aangezien een veel groter aanbod van informatie mogelijk wordt, heeft het ouderwetse, op nauwelijks meer bestaande zuilen gebaseerde omroepbestel in de huidige vorm dan ook de langste tijd gehad. Niet meer de belangen van de gevestigde omroepen, maar de behoeften van de consumenten aan nieuwe diensten zullen het aanbod bepalen. Ook de rol van de over-

heid zal veranderen. Zij zal niet langer optreden als de beschermvrouwe van de omroeporganisaties, maar het aanbod van nieuwe diensten stimuleren door bijvoorbeeld startende producenten te helpen. De overheid heeft in dat opzicht niet meer en niet minder dan een voorwaardenschepende en stimulerende rol. Centraal staat het waarborgen van de toegankelijkheid, zowel van vragers als van aanbieders van informatie. Niet alleen in termen van betaalbaarheid, maar ook in termen van kennis en hanteerbaarheid. De overheid kan bijvoorbeeld stimuleren dat gebruiksvriendelijke interfaces de standaard worden, zodat de virtuele realiteit geen elitaire aangelegenheid zal worden.

Omdat kunst door de revoluties in informatietechnologie op grote schaal tegen lage kosten gereproduceerd kan worden, kan handen en voeten worden gegeven aan de sociaal-democratische doelstelling van spreiding van kunst onder zoveel mogelijk lagen van de bevolking. In plaats van kunstsubsidies via kunstpausen grotendeels aan de podiumkunsten en daarmee aan de hoge inkomens te doen toekomen, is een herbezinning van het kunstbeleid nodig in het licht van technologische veranderingen en de gewenste spreiding van kunst. Via de elektronische snelweg en *cyberspace* zal een hausse van banen in de dienstensector ontstaan.

Corporatisme en de arbeidsmarkt

Het waarborgen van toegankelijkheid is ook voor de arbeidsmarkt de centrale opdracht voor paars. Elke recessie laat meer werklozen achter dan de vorige. 'Werk boven inkomen', het motief van de commissie-Wolfson, betekent dat langdurig werklozen meer kansen moeten krijgen. In het regeerakkoord en het gevoerde kabinetsbeleid staat deze sociale doelstelling centraal. Een maatregel als de tijdelijke dispensatie voor de wet op het minimumloon vergemakkelijkt de toetreding van nieuwkomers de arbeidsmarkt. Bovendien verklaart het kabinet CAO's alleen algemeen verbindend als er banen in het segment tussen het wettelijk minimumloon en de huidige eerste CAO-schalen worden gecreëerd. Eigenlijk zouden loonaafspraken in CAO's helemaal niet algemeen verbindend verklaard moeten worden, maar dat is voor de PvdA voorlopig een brug te ver. Lonen in Nederland worden voornamelijk bepaald door anciënniteit en diploma's en hebben weinig te maken met schaars- te en overvloed op de arbeidsmarkt of met de geleverde arbeidsprestatie. Een belangrijke reden voor

het niet langer algemeen verbindend verklaren van CAO's die onnodige opleidings- en anciënniteitseisen verbinden aan salarisschalen, is dat in het segment boven het wettelijk minimumloon de arbeidsmarkt dan een stuk dynamischer kan worden. In plaats van oudere werknemers of mensen met een opleiding waar momenteel weinig vraag naar is massaal langs de kant te zetten, is het wellicht beter meer loondifferentiatie toe te staan.

Moderne vakbonden passen zich bij deze ontwikkelingen aan en zoeken een nieuwe, meer offensieve rol in de samenleving. De vakbonden hebben dan ook belangrijke initiatieven genomen op het gebied van flexibilisering van arbeidstijden in ruil voor arbeidstijdverkorting. Zo kunnen werknemers inspelen op de wens van werkgevers voor langere bedrijfstijden in verband met de economische noodzaak van langere openingstijden van winkels of een intensievere bezetting van duur bedrijfskapitaal. Dergelijke deals hebben tot nu toe flink wat banen gered, maar kunnen in andere sectoren ook meer werk scheppen. Bovendien kunnen de vakbonden op deze manier tegemoet komen aan de wens van werknemers niet alleen korter, maar ook flexibeler te werken, zodat arbeid en zorgtaken beter kunnen worden verdeeld tussen mannen en vrouwen.

Doordat de overheid terugtreedt en daarmee de verantwoordelijkheid naar het individu schuift, ontstaat er dus een nieuwe rol voor de vakbonden. Zo wordt bijvoorbeeld de ziektewet geprivatiseerd en wellicht ook de WAO of het traject van verplichte aanvullende pensioenen. Verzekeringsmarkten falen omdat verzekeraars niet van tevoren kunnen vaststellen of ze met een gezond of een potentieel ziek persoon te maken hebben. Particuliere verzekeraars zullen daarom mensen 'met een vlekje' proberen te weren en de 'goede' risico's proberen aan te trekken door polissen met hoge eigen risico's en lage premies aan te bieden. De 'slechte' risico's kunnen zich dan niet verzekeren of worden geconfronteerd met zeer hoge premies: het probleem van averechtse risicoselectie. De koepels van werkgevers- en werknemersorganisaties zullen dus de kans moeten krijgen om als een 'countervailing power' van de particuliere verzekeraars voor al hun leden een goede polis te regelen. Op dit gebied, zoals ook ten aanzien van scholingsafspraken, zal de overheid de vakbonden tegemoet moeten komen door CAO's wel algemeen verbindend te verklaren.

Lastenverlichting en lastenverschuiving

De hoofdlijn van dit paarse kabinet is een bezuinigingsoffensief van 18 miljard om orde op zaken te stellen in de overheidsfinanciën, ruimte te maken voor nieuw beleid en om de lasten op arbeid te verlichten. Het belastingbeleid bestaat uit twee elementen. Een algemene lastenverlichting is essentieel omdat het loonmatiging ondersteunt en daarmee de werkgelegenheid bevordert. Als de lastenverlichting wordt gericht op de laagste inkomens ('Robin Hood'-beleid) daalt de werkloosheid, met name onder laag- en ongeschoolden, relatief sterk. De reden is dat een dergelijke verschuiving van de lasten van lage inkomens naar midden-en hoge inkomens oftewel het progressiever maken van het belastingstelsel loonmatiging stimuleert. In plaats van hogere lonen, die door deze lastenverschuiving voor een groter gedeelte worden afgeroomd, zullen de vakbonden eerder geneigd zijn lonen te matigen. Bovendien zal lastenverschuiving vakbonden stimuleren korter werken en dus herverdeling van arbeid tot agendapunt te maken. Ook berekeningen van het Centraal Planbureau bevestigen dat deze linkse variant van lastenverlichting de werkgelegenheid het meest ten goede komt. Vanuit dit perspectief moet het recente pleidooi van minister Melkert voor afschaffing van werkgevers-belastingen en premies op en net boven het wettelijk minimumloon worden gezien. Loonmatiging aangeemoedigd door lastenverlaging en lastenverschuiving wordt overigens enigszins tenietgedaan door een sterkere gulden. Daarom moet een dergelijk beleid altijd worden ondersteund met loondifferentiatie.

Niet vergeten mag worden dat naast lastenverlichting en lastenverschuiving, verhoging van de arbeidsproductiviteit een derde peiler is van het offensief ter verbetering van onze internationale concurrentiepositie. Het gaat om arbeidskosten per eenheid produkt. Daarom mogen de bezuinigingen eigenlijk niet ten koste gaan van de materiële en immateriële infrastructuur van ons land. Vandaar dat de PvdA bijvoorbeeld pleit voor een verruiming van de succesvolle Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk. Vandaar ook dat dit kabinet en met name de PvdA aanstuurt op uitvoering van grote projecten als de Betuwelijn, de hoge snelheidslijn en Schiphol.

Dankzij het gevoerde 'Robin Hood'-beleid zien de inkomensplaatjes voor 1995 er uitstekend uit: de lage inkomens gaan er minder op achteruit dan de

midden- en hoge inkomens. Met name de ouderen met kleine aanvullende pensioenen staan er, dankzij de ouderenafrek, goed voor. Dit is ook een belangrijke reden waarom van een sociaal-liberaal kabinet gesproken kan worden.

Individualisering en het gezin

Ook individualisering en emancipatie pur sang zijn kernopdrachten van het paarse kabinet. Nu het CDA buiten de coalitie is gebleven zou het paarse kabinet een reeks van maatregelen kunnen nemen die herverdeling van betaald en onbetaald werk beter mogelijk maken. Het afschaffen van kostwinnersvoordelen in de fiscaliteit en de sociale zekerheid neemt voor vrouwen drempels weg om de arbeidsmarkt te betreden. Het verruimen van de openingstijden van winkels maakt het voor tweeverdieners en eenpersoonshuishoudens makkelijker hun inkopen te doen. Nieuwe ondernemers kunnen inspelen op veranderde maatschappelijke behoeften aan bijvoorbeeld alternatieve vormen van kinderopvang. Een wet op de loopbaanonderbreking zou het voor vrouwen en mannen beter mogelijk maken studie, werk, het krijgen van kinderen en het verzorgen van ouders soepeler in hun leven in te passen. Ook uitbreiding van het aantal kinderopvangplaatsen en van de mogelijkheden van ouderschapsverlof staan nog steeds hoog op het wensenlijstje.

Hoewel er weinig over wordt gesproken, past ook het wettelijk mogelijk maken van homohuwelijken bij een kabinet dat aan liberalisering hecht. Dit betekent dat homoseksuelen bijvoorbeeld makkelijker hun particuliere nabestaandenpensioen over kunnen dragen aan hun wettelijke partner.

Politieke vernieuwing

Burgerzin, het op elkaar betrokken zijn van burgers, vindt een praktische invulling in burgerschap. Van oudsher zijn dit sociaal-democratische thema's, die in het verkiezingsprogramma en in de geest van het regeerakkoord opnieuw invulling krijgen. Respect voor de ander en nieuwsgierigheid naar en tolerantie van het vreemde zijn essentieel in een samenleving die door de mobiliteit van mensen, de snelle communicatiemiddelen en de verstedelijking steeds onpersoonlijker dreigt te worden. De grote stad is vol met mensen en bedrijvigheid, maar kan voor diegenen die buitengesloten worden, zeer eenzaam zijn. Daarom hebben het kabinet en de sociaal-democraten in het bijzonder de stad tot kern van beleid gemaakt. In de steden is name-

lijk sprake van meervoudige slachtoffers van groot-schalige werkloosheid, slechte huisvesting, slechte gezondheid en hoge criminaliteit. Daarom zijn enerzijds een integraal volkshuisvestings- en veiligheidsbeleid en anderzijds het bevorderen van burgerschap essentieel voor de sociale vernieuwing.

Tolerantie en begrip kunnen worden vergroot door mensen meer mogelijkheden te geven tot politieke participatie. De Partij van de Arbeid en D66 zullen dit kabinet hun kans grijpen en de weg vrijmaken voor invoering van een correctief referendum en een besluit nemen over de invoering van een gewijzigd kiesstelsel. Ook op wijk- en buurtniveau wordt steeds actiever invulling gegeven aan concrete en directe deelname van burgers aan de besluitvorming en het publieke debat. Via stadsgesprekken of dorpsreferenda worden burgers weer meer betrokken bij hun eigen omgeving.

Liberalisering onder sociale voorwaarden

Het sociaal-democratische concept van toegankelijkheid moet centraal staan in het beleid van het paarse kabinet. Mensen die aan de kant staan, nieuwe toetreders op de arbeidsmarkt in de kleine, startende ondernemingen of de grote bedrijven krijgen meer mogelijkheden zich te ontplooiën. Onnodige bescherming van gevestigde belangen wordt opgeheven en noodzakelijke bescherming blijft in stand. De behoeften van consumenten zijn het oriëntatiepunt. Het innovatief inspelen op veranderende maatschappelijke ontwikkelingen wordt beloond ten koste van het defensief in stand houden van bestaande belangen. Dat is een sociaal-democratische uitdaging zonder weerga. Tegelijkertijd zullen

sociaal-democraten ervoor moeten zorgdragen dat liberalisering plaatsvindt onder sociale voorwaarden zonder noodzakelijke bescherming van zwakkeren uit het oog te verliezen. Hierbij kan worden gedacht aan openbaar-vervoer-'vouchers' voor arme ouderen, of leerrechten met name voor kinderen uit arme gezinnen. De overheid zal moeten kiezen wat ze wel collectief wil regelen in de zorg, het onderwijs en het vervoer en wat niet. Anders zal het onmogelijk blijken vast te houden aan het principe dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Bovendien wordt het dan steeds moeilijker essentiële zaken zoals de zorg voor chronisch zieken of het basisonderwijs te financieren. De lastenverlichting moet zoveel mogelijk gericht worden op de laag- en ongeschoolden en tegelijkertijd moet ruimte worden gevonden voor meer investeringen in de materiële en de immateriële infrastructuur. De gigantische ontwikkelingen in informatie- en mediatechnologie bieden nieuwe perspectieven voor de werkgelegenheid en de kunstensector. Paars zal de aandacht moeten richten op de grote steden omdat juist daar relatief veel mensen zijn die op meerdere manieren buiten de boot vallen.

Paars staat voor een andere politieke cultuur, en kan een voorbode en instrument zijn voor partijpolitieke en staatkundige vernieuwing. Zeker is dat paars het dualisme meer ruimte geeft en tot spannender verhoudingen in het parlement leidt. Dit is nodig om de beste aspecten van de sociaal-democratie en het liberalisme te verenigen in een offensief beleid dat zowel de zwakkeren als de sterkeren in de samenleving ten goede komt.